

Úvod – Možnosti filosofie a lidská praxe¹

Hans Albert

Od určité doby se v oblasti německého jazyka hodně mluví o nezbytnosti rehabilitovat praktickou filosofii. Tím je položena otázka, jaká vůbec existuje souvislost mezi filosofií a lidskou praxí (*lidským jednáním*). Může být filosofie sama praktickou, jak je to naznačeno v právě uvedeném řečovém spojení: „praktická filosofie“? Či jinak: Je filosofie praxe schopna usměrňovat lidské jednání?

Původně šlo ve filosofickém myšlení o úsilí dosáhnout všeobsahující orientace ve světě, a tím jednoty všeho lidského poznání. Tedy jednoty, do níž by byly zapojeny všechny oblasti kosmu a tím zároveň i lidského myšlení a jednání. Toto úsilí nikdy zcela nezaniklo, avšak rozdělení pracovních oblastí a specializace, které se již po více než dvě tisíciletí prosazují i ve sféře poznání, vedly k vývoji nových, autonomních věd a nyní stojí pořád více v cestě lidské potřebě jednotného obrazu světa. Tak se původní cíl jeví jako stále nesnadněji dosažitelný. Zdá se, že se filosofie musí stáhnout k takzvaným základním otázkám, pokud nechce zcela rezignovat na svůj úkol, jímž je poznání, a zabývat se toliko svými vlastními dějinami, jak tomu dnes již do určité míry je. Avšak i tyto základní otázky, jak se to dnes jeví, musejí ve stále větší míře přistupovat na požadavek pracovního rozdělení.

Nutí nás tedy nezbytnost specializace k tomu, abychom zcela opustili původní nárok filosofického myšlení? A když je již školská filosofie, která je dnes pěstována především na univerzitách, nucena k rezignaci, není na řadě filosofie života, která se zásadně vyvázala z vazeb k vědeckému poznání, aby nabízela poznatky, které mají význam pro lidské jednání, a to v tom smyslu, v jakém to bylo, alespoň podle její ambice, samozřejmě pro klasickou filosofii?

To, že se sen o jednotě veškerého lidského poznání – v podobě všeobsahujícího systému jakési *mathesis universalis* – stal obsoletním, není třeba více objasňovat. Poznatky jednotlivých věd se staly nepřehlednými a zjevně umožňují jen parciální systemizaci. Na druhé straně však nelze popřít, že je stále ještě smysluplné vyjít z myšlenky univerzální spojitosti jedné, i když bohatě rozčleněné, tak přece jen jednotné skutečnosti, uprostřed které jsou

1 Přeloženo z německého originálu: Albert, H., Einleitung – Die Möglichkeiten der Philosophie und die menschliche Praxis. In: týž, *Traktat über die rationale Praxis*. Tübingen, Mohr Siebeck 1978, s. 1–6. © Max Albert. Transl. © O. A. Funda. V češtině tento text vychází poprvé. Pozn. red.

všechny jednotlivosti navzájem propojeny a do níž je vetkáno lidské poznání a jednání. *Metafyzický realismus* tohoto druhu není překonán, a to ani jazykově analytickými nebo hermeneutickými či transcendentálními úvahami jakékoli provenience. Z toho ovšem neplyne, že jsme schopni tuto univerzální spojitost – v nějaké jednotné vědě či v nějaké stavbě metafyzických výpovědí – pojmut systematicky a uchopit ji s konečnou platností. Máme důvod předpokládat, že naše poznání nebude nikdy uzavřené a že v něm budeme vždy znovu konfrontováni s překvapeními, takže jeho dosavadní rezultáty nebudeme nikdy moci považovat za konečně platné. Tento *principiální falibilismus*, který se přirozeně vztahuje též na naše praktická řešení problémů, je s kritickým racionalismem veskrze slučitelný.

Je stále ještě smysluplné hledat souvislost mezi dílčími provizorními poznatky, kterých je dosahováno ve vědách, a tak přemostovat propast vzniklou vědeckým rozdělením pracovních oblastí a směřovat k všeobemýkající světové orientaci. *Filosofie*, která vychází z původního ideálu všeobsažného poznání, je tedy i dnes možná, a sice *jako stále hypotetické, a proto vůči každé revizi otevřené úsilí o přemostění*. Přísně vzato, filosofické myšlení tuto funkci už dávno převzalo, i když nejprve apodiktickým způsobem. Zaobírání se základními otázkami nebylo z filosofického hlediska nikdy zaměřeno na dosahování speciálních znalostí jednotlivých oborů lidského vědění, i když při tom mezi řádky i takových výsledků bylo dosaženo. Důraz byl však vždy mnohem více položen na nalézání mostů mezi jednotlivými oblastmi lidského myšlení a jednání; filosofie tím chtěla přispět k vybudování jednotného světového názoru. Toto úsilí bylo vedeno představou, že je třeba vystavět spojitost mezi jednotlivými oblastmi lidské činnosti a že je pro lidský život důležité ji odhalovat.

Tak je například možné chápat Kantovu filosofii jako pokus o stavění mostu mezi poznatky tehdejší fyziky, základy mravnosti a práva a nároky náboženství. Taková snaha byla důležitá, protože determinismus *prima facie*, který byl inherentní s Newtonovým myšlením, nebyl slučitelný s, pro lidskou mravnost významným, předpokladem svobodné vůle a protože tradovaná představa Boha protiřečila mravně významnému požadavku autonomie. Aby bylo možné zvládnout tím vším vytyčenou problémovou situaci, bylo nezbytné osvětlit zvláštnosti lidského poznání a jednání, a nadto ještě kriticky zhodnotit dosud nabízená řešení tohoto komplexu otázek – jak v rámci racionalistické, tak i empirické tradice –, neboť i tato řešení byla zapletena do nesnází. Transcendentální projekt, tak jak jej vypracoval Kant, zcela odpovídal tehdejší problémové situaci. Držel se v podstatě v rámci fundacionalismu, který byl pro klasické myšlení charakteristický, umožňoval však i výklady, které lze využít při řešení problémové situace, tak jak je koncipována dnes. Jde např. o aktuální tezi o principiální omylnosti lidského rozumu, a to včetně z ní plynoucí hypotetické povahy všech, i metafyzických poznatků.

I když jsme se dnes již vzdali představy, že přinejmenším na některé filosofické otázky je možné očekávat legitimně jisté, a tudíž nerevidovatelné odpovědi, není přesto vůbec nesmyslné se jimi zabývat. Skutečnost, že zaobírání se takovými otázkami vede k odlišným výsledkům, nezakládá žádný důvod k prorokování zániku filosofie, neboť tato skutečnost je již dlouhou dobu známa. Též v jednotlivých vědách dochází vždy znovu ke kontroverzím, které se týkají ústředních problémů. Nadto lze sotva dosáhnout nějakého jasného vymezení mezi filosofií a speciálními vědami. I v řešení problémů jednotlivých věd totiž obvykle vězí metafyzické předpoklady, které jim při pečlivé interpretaci mohou být dokonce ku prospěchu, i když v každodenní vědecké práci nejsou registrovány. Autonomní nebo čistá filosofie, která by se nemohla dostat do kolize s takovými předpoklady, protože se zabývá jen svými vlastními problémy, by byla zcela sterilním podnikem. Neexistuje žádná speciální oblast problémů, na kterou by filosofie takového typu měla výlučné právo. Představa, že takovou oblast by mohlo tvořit omezení filosofie na logickou analýzu, se prokázala jako iluzorní. Dokud jednotlivé vědy pojednávají problémy, jejichž řešení může vrhnout světlo na otázky teorie poznání či na otázky etické povahy – a takové problémy stále shledáváme –, nejsou jejich výsledky pro zodpovězení těchto otázek irelevantní. Filosofie nedisponuje žádným apriorním věděním takové povahy, které by ji *eo ipso* zaručovalo imunitu vůči výsledkům bádání kterékoli vědy.

Avšak není tomu tak, že by nám otázka po spojitosti jednotlivých poznatků věd musela být vnucována zvenčí. Tyto poznatky samy od sebe – svými interními problémy – vedou k této otázce. Tato okolnost je významná i pro naši výchozí tezi, v níž si klademe otázku po vztahu filosofie a lidské praxe. Jakmile začne jít o problémy praktického užití výsledků věd, přicházejí z nich samých impulsy, které směřují k prakticko-filosofické tematice. Existuje celá řada věd, které se především od konce 18. století vydělily ze spojení s klasickou morální filosofií, počínaje právní vědou přes ekonomii až po sociologii a politologii. Podstoupily pokusy vzájemně vymezit svoje oblasti zkoumání, přičemž se částečně odštěpily od svého vztahu k filosofii. Při bedlivějším pozorování není nesnadné vyznačit souvislost podnětů, které jsou v nich samých obsaženy, s problémy, které jsou charakteristické pro filosofii praxe. Takovou souvztažnost je možné zcela jasně ozřejmit především v souvislosti s otázkou, jak lze pojmout určitý problém racionální praxe po překonání klasické racionality.

Kdo chce setrvávat na apriorismu a na myšlenkách konečného zdůvodnění, snaží se při pojednávání praktických problémů obhájit stanovisko, že disponuje normativními principy, které jsou předem závazné pro poznatky jednotlivých věd, takže jimi nemohou být zproblematizovány. Jestliže jsme však již zpochybnili možnost čistého oddělení filosofie a věd, pak takové sta-

novisko už není přiměřené. Tak se mi například zdají mnohá v ekonomickém myšlení vyvinutá hlediska být pro nauku o racionální praxi, která též spoluzahrnuje oblast poznání, zajímavější než poznatky, jichž bylo dosaženo v rámci filosofie.

Adam Smith, jeden ze zakladatelů klasické ekonomie, nebyl jen ekonomem v dnešním slova smyslu. Mnohem více, než bylo dříve obvyklé, začlenil ekonomické problémy do obsáhleji pojaté sociální vědy, sociologie individualistické povahy, a sice uvnitř sociálně-filosofického rámce. Tento rámec byl přitom založen tak, že tvořil pozadí racionální právní vědy, v níž bylo možné teoretické rezultáty aplikovat v praktickém užití. Též Maxi Weberovi, který individuální tradici sociologického myšlení obohatil komparativně historickým bádáním a metodologickým zkoumáním, vdčíme za sociofilosoficky významné příspěvky k problematice racionální praxe.

Naproti tomu spočívá podstatný přínos Karla Marxe v teoreticko-historické analýze kapitalismu v jeho určité fázi. Navázal v tom – i metodologicky – na klasickou ekonomii rikardiánského ražení, přičemž ovšem nauku o hodnotách, jež pro ni byla charakteristická, dále rozvíjel směrem, který vedl do slepé uličky. Tím, že svoje analýzy zasadil do filosofie dějin hegeliánského ražení, pak skrze konsekvence, které z toho vyvodil pro vztah teorie a praxe, přispěl – úmyslně či neúmyslně – ke znevážení myšlenky racionální praxe u svých přívrženců. A to, jak dnes vidíme, se značným úspěchem a s politickými důsledky, které z velké části s jeho vlastním směřováním nejsou slučitelné. Když se dnes část radikální inteligence ve všech zemích stále ještě snaží podminovat liberální instituce, pak za to částečně vdčíme Marxově kritice. Totální kritice bez důsledné analýzy alternativ, která vede k tomu, co Leszek Kołakowski jednou trefně nazval: „nátlakem jedné alternativy“. Každý, kdo není ochoten obětovat *metodologický racionalismus*, který patří k dědictví klasického filosofického myšlení, bude při osvětlování problému racionální praxe před Marxovou totální kritikou upřednostňovat příspěvky Adama Smitha a Maxe Webera, stejně jako jsem to v této knize učinil i já.

Ve svém bádání vycházím z kriticismického pohledu na problém racionální praxe (kapitola I), následně pojednávám problematiku praxe poznání jako zvláštní případ tohoto problému (kapitola II) a pak přecházím podrobněji k problémům politické filosofie, které je třeba ozřejmit z hlediska racionální praxe (kapitoly III až VII). Chovám při tom naději, že mnohým kritikům svoje pojetí učiním přinejmenším plausibilním, že námitky, které mají vůči vztažením hledisek kritického racionalismu na problémy lidské praxe, spočívají částečně jen na nedorozumění.